

*Милик О. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри латинської та іноземних мов**Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

СИНТАГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛЕКСЕМ-ВЕРБАЛІЗАТОРІВ СУБКОНЦЕПТУ *SALUS* В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Зважаючи на актуальні проблеми сучасного мовознавства, особливо варто зазначити дослідження національної специфіки мовних і мовленнєвих явищ. Отже, тісний зв'язок із категоріями ментального, світоглядно-аксіологічного порядку дає змогу зарахувати концепт ЗДОРОВ'Я до ключових концептів культури, знання яких потребують усі, хто вивчає мову й культуру. Таким чином, стаття має на меті зробити внесок у дослідження нового сегмента мовної та концептуальної картин світу давніх римлян, у подальше вивчення механізмів вербалізації мовної картини світу, насамперед засобами лексичного мовного рівня, в інтегрованому описі одного з найбільш значущих у культурно-аксіологічному сенсі концептів давньоримської етносвідомості. Саме крізь призму синтагматики як універсального способу дослідження концепту, що має здатність актуалізувати концептуальну інформацію в тих обсягах, які задіяні класифікаційними одиницями мови, ми найбільш точно вдалися до розкриття особливостей мовної маніфестації екзистенціальних феноменів, до яких належить досліджуваний нами концепт. Експлікація смислу концепту ЗДОРОВ'Я відбувається за допомогою розгалужених синтагматичних зв'язків лексем-вербалізаторів цього концепту. Отже, з метою виявлення мало висвітлених досі аспектів аналізу концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові, а саме визначення додаткових когнітивних ознак, у статті вдаємося до більш глибокого аналізу синтагматичних зв'язків лексем-вербалізаторів одного з трьох досліджуваних субконцептів – *SALUS*. У цьому контексті необхідними умовами слугували ґрунтовний розгляд груп сем у різних поєднаннях, що дало змогу виділити окремі семи та визначити інтегровану, а також аналіз сполучуваності лексеми *salus* для визначення притаманних субконцепту характеристик. Окрім того, змодельовано семантичне поле, ядро семантичного поля та прядерну зону субконцепту *SALUS*, а також визначено ближню та дальню периферію. Аналіз синтагматичних відношень імені досліджуваного субконцепту дав змогу визначити його семантичний потенціал. Завдяки отриманим результатам виявлено додаткові когнітивні ознаки для більш детального аналізу концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові. Перспективою подальших наукових розвідок логічно може слугувати аналіз синтагматичних зв'язків лексем-вербалізаторів інших субконцептів концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові.

Ключові слова: латинська мова, субконцепт *SALUS*, синтагматика, семантичне поле, ядро та прядерна зона семантичного поля, ближня та дальня периферія семантичного поля.

Постановка проблеми. Посилення в мовознавстві інтересу до вивчення мовної картини світу, опису її фрагментів, експлі-

кованих концептами, що концентрують значний обсяг ментально-когнітивної та культурологічної інформації, зокрема світоглядно-філософської, аксіологічної, історичної, міфологічної, дає змогу проникнути в глибини ментальності, у свідомість, пізнати особливості мислення носіїв мови.

Категорія «здоров'я» як значуща складова частина наївної та наукової картин світу була предметом дослідження багатьох фундаментальних дисциплін природничого циклу, а також низки порівняно нових наук гуманітарного профілю (деонтології, біоетики, біопсихології). Категорія «здоров'я» характеризується тісним зв'язком із категоріями екзистенціального порядку (такими, як життя і смерть), що зумовлює зв'язок концепту ЗДОРОВ'Я не тільки зі сферою власне наукових знань, але і з широким колом етичних, моральних і світоглядних уявлень, які вирізняються лінгвокультурологічною специфікою. Здоров'я належить до глибинних основ системи цінностей, є найвищою людською аксіологемою, яка визначає фізичне існування людини та є основою її душевного стану.

Античні філософи розглядали переважно внутрішньоособистісний аспект «здоров'я» як злагоду тілесних і душевних проявів людини, як гармонію й пропорційність, оптимальне співвідношення тілесних і душевних складників; основними душевними якостями здорової людини є розсудливість і самовладання; життя згідно з природою, яке веде людину до добродетності; щасливе життя полягає у володінні людиною здоровим глуздом, розсудливістю.

Отже, античну систему цінностей увінчувало тілесне здоров'я і здоровий стан душі, які вважали найвищими благами.

Дослідження мовної маніфестації екзистенціальних феноменів, до яких належить здоров'я, уможливує розкриття особливостей етнічної й індивідуальної мовної свідомості, ментального світу представників певного мовного колективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню концептосфери античних греків і римлян присвячено низки праць науковців Л.Л. Звонської, М.Н. Лазаревої, А.С. Поліщук, А.Е. Сенцова, М.А. Таривердієвої, В.М. Шовкового та ін.

У нашому дослідженні з метою виявлення мало висвітлених досі аспектів аналізу концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові, а саме визначення додаткових когнітивних ознак, вдаватимемося до більш глибокого аналізу *синтагматичних зв'язків лексем-вербалізаторів одного з трьох субконцептів SALUS, SANITAS, VALETUDO*, що експлікують їхнє значення та визначення синонімічних, антонімічних та гіперо-гіпонімічних відносин, пов'язаних з іменем концепту.

Експлікація смислу концепту ЗДОРОВ'Я відбувається за допомогою розгалужених синтагматичних зв'язків лексем-вербалізаторів цього концепту. До головних характеристик

концепту науковці зараховують семантичний опис синтагматичних та парадигматичних зв'язків слова-імені концепту, побудову синонімічного, антонімічного та гіперо-гіпонімічного рядів імені концепту [3; 4].

Синтагматика вивчає лінійний план відношень між досліджуваними одиницями мови, розглядає ці одиниці під час одночасної реалізації їх у мовленні чи тексті, відношення між одиницями мови «по горизонталі» [2]. Синтагматика є універсальним способом дослідження концепту; вона має здатність актуалізувати концептуальну інформацію в тих обсягах, які задіяні класифікаційними одиницями мови [1].

Метою статті є деталізація синтагматичних зв'язків вербалізаторів субконцепту SALUS. У цьому контексті необхідно розглянути групи сем у різних поєднаннях та виділити окремі семи, а також проаналізувати сполучуваність лексеми *salus*, щоб визначити, які характеристики властиві субконцепту SALUS.

Виклад основного матеріалу. Іменник *salus*, прикметники *saluber*, *salvus*, дієслово *salvo* та інші похідні слова набувають групи сем «стан здоров'я» здебільшого в контексті: 1) у реченні із суб'єктом «лікар»; 2) у поєднанні з іменником *corpus*, який може виступати як означуване слово до прикметника зі значенням «здоровий», так і як неузгоджене означення до іменників *salus*, *salubritas*; 3) прикметник зі значенням «здоровий» є означенням до іменника, що позначає особу.

У межах **групи сем «стан здоров'я»** можна виділити такі семи:

– **«набуття здорового стану/одужання»:** *coeperunt certam medici spondere salutem* (Mart. 12. 90) «лікарі почали обіцяти справжнє здоров'я (що хворий має одужати)»;

– **«стан здоров'я тіла та його частин»:** *corpus salubre* (Sal. Jug. 17, 6; Liv. 3, 8, 1) – *здорове тіло*; *salubritas corporum* (Tac. Ann. 2, 33, 3) – *здоров'я, здоровий стан тіл*; *ad requiem animi aut salubritatem corporum* (Tac. Ann. 2.33,3) – *для душевного спокою і тілесного здоров'я*; *virili stirpe salva* (Liv. 1.40.3) – *за здорового чоловічого потомства*.

Прикметник *salvus* має **сему «стан гарного самопочуття»**, коли є означенням до іменників-назв осіб: *salva Terentia* (Cic. Att. 1, 2, 1) – *Теренція здорова*.

Сема «цілющі властивості, цілющі функції» (прямий вплив на об'єкт цілення) реалізується в поєднанні прикметників та іменників зі значенням «здоров'я» з іменниками, які позначають предмети та процеси безпосереднього впливу на особу: *remedium*, *herba*, *vis*, *fons* та інші: *fons medicae salubritatis* (Plin. Nat. 5.28) – *цілюще джерело*; *salutare remedium* (Liv. 42. 40. 3) – *рятівний, або цілющий засіб*; *herba salutaris* (Ov. Rem. 45) – *цілюща трава*; *salubris vis* (Tac. Hist. 4, 81, 2) – *цілюща сила*; *salubris ambrosiae sucos* (Ov. Fast. 6. 754–755) – *соки цілющої амброзії*.

Сему «користь для здоров'я» мають іменники й прикметники зі значенням «здоров'я» в поєднанні з іменниками, які не позначають прямого впливу на об'єкт: іменники із семами простору, фізичного стану, емоційної характеристики: *locus saluber* – *місце, корисне для здоров'я*; *somnus saluber* – *сон, корисний для здоров'я*; *verba salubria dixit* (Ov. Fast. 6, 754–755) – *магічно-цілющі слова промовив*; *salubritas loci* (Plin. Nat. 18, 27) / *caeli* (Plin. Ep. 8, 1, 3) – *здоровий характер місця/неба*; *salubritati magis conducere* (Tac. Ann. 15, 43, 5) – *бути більш сприятливим для здоров'я*.

Група сем «благополуччя» конкретизується у співвідношенні іменника *salus* та прикметника *salvus* з іменником

на позначення конкретної особи та з особовим займенником, набуваючи **семи «благополуччя окремої людини»:** *quaerentique viro 'satin salve?' 'minime' inquit; 'quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia?' (Liv. 1.58.7) – і на запитання чоловіка: «Чи добре живеш?» – вона відповідає: «Грише не буває. Що хорошого лишається жінці після втрати цнотливості?»*; *quod cum salute ejus fiat* (Ter. Ad. 518) – *тільки б це йому пішло на користь*; *tu quando Romam salvus ut spero venisti* (Cic. Att. 6.4.2) – *коли ти, як сподіваюся, благополучно прибув до Риму*.

Сема «благополуччя народу, держави» виникає, коли іменник *salus* та прикметник *salvus* співвідносяться з іменниками зі значенням «держава, народ»: *summa salus rei publicae* (Cic. Catil. 1.5) – *загальна безпека держави*; *salus patriae* (Cic. Att. 1.16, 5) – *благо вітчизни*; *salus populi* (Cic. Leg. 3.8) – *благополуччя (спасіння) народу*; *non est salus rei publicae periclitanda* (Cic. Catil. 1.5) – *добробутом держави не слід ризикувати*; *si (rex) saluat esse uellet Romam* (Liv. 2.15.4) – *якщо б (цар) хотів благополуччя (добра) для Риму*; *Nulla salus bello* (Verg. A.11. 362) – *немає добра (благополуччя) від війни*; *augurium salutis* (Tac. Ann. 12. 23, 1) – *віщування на благо (ворожіння на те, чи можна молитися за благо народу)*; *salus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis* (Cic. Red. Pop. 5) – *благополуччя нашого життя, долі, пам'яті, народу*; *optimum civium salus, vita, libertas, aerae* (Cic. Dom. 1) – *усіх громадян добробут, життя, свобода, вівтарі*.

Сему «стан задоволення, приємний стан» має прикметник *saluber* як означення до іменників-назв неістот, які мають безпосередній вплив на людину: *fluvio mersare salubri* (Verg. G. 1. 268) – *занурити в благодатну (життєдайну) ріку*; *mota salubre rirpura venit frigus* (Mart. 10.30.11) – *коли махає благодатною багрянцею, настає холод*.

Сема «порятунок від неприємностей» з'являється в реченні, в якому додатками виступають слова *mendacium*, *res aegra*, *captio*, *gravitas*, *incommodum*, *molestia*: *pro salute fit mendacium* (Pub. Sent. U, 8) – *брехня заради спасіння*; *aegrus nil movisse salus rebus* (Sil. 7.396) – *іноді у важких обставинах порятунок потребує бездіяльності*; *salutares leges* (Cic. Phil.1, 22) – *корисні, рятівні закони*; *salubri mendacio* (Liv. 2. 64.6) – *рятівним обманом*.

Група сем «збереження життя»

Сему «лікування» детермінують іменники *ars*, *custos*, дієслово *reduco*: *ars salutaris* (Hor. Carm. Sec. 61) – *лікарська справа, медицина*; *ad salutem reducere* (Cic. Red. pop.15) – *вилікувати*; *custos salutis* (Curt. 3, 6, 1) – *особистий лікар*.

Сема «порятунок, спасіння життя» експлікується, коли іменник *salus* виступає неузгодженим означенням до іменників *spes*, *fiducia*, *via*, *fuga*, *vita*, *mors*, *anima*, а також додатком до дієслів *repero*, *affero*, *peto*, *certo*, іноді визначається лише з широкого контексту: *una salus haec est* (Cat. 76, 15) – *це єдиний порятунок*; *absumpta salus* (Verg. Aen. 1, 551) – *утрачена надія на порятунок*; *quae spes salutis* (Sen. Oct. 72) – *яка надія на спасіння*; *Lentulus salus nostrae vitae* (Cic. Red. pop. 5) – *Лентул – порятунок нашого життя*; *spes nulla salutis* (Cic. Verr. 2, 3, 168) – *жодної надії на порятунок*; *ad comminem salutem vocare* (Cic. Mur. 5) – *закликати до спільного порятунку*; *fuga salutem petere* (Caes. Gal. 3.15, 2) – *рятуватися втечею*; *certare cum hostibus pro salute, non pro gloria* (Sal. Jug. 114) – *боротися з ворогами не для слави, а для порятунку*; *ergo una est salus erumpere hinc atque abire* (Liv. 7.35.9) – *отже, єдиний порятунок – прорватися звідси й ніти геть*; *Messala noster salvus* (Cic. Q. fr. 3.3, 2) – *наш Мессала врятований*.

Дуже часто межу між семами «порятунок життя» і «благо» провести вкрай важко. Іноді для цього навіть замало навіть широкого контексту: <...> *ei viro autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur salus civitatis* <...> (Cic. Mil. 19) <...> *тому мужеві готували смерть, від життя якого залежав порятунок (благо) держави* <...>. Таке семантичне єднання можна пояснити тим, що у свідомості давніх римлян життя громадянина й держави було найвищою цінністю, і тому врятувати життя, залишитися живим було найвищим благом.

Сему «збереження життя» має іменник **salus** у керуванні дієслова **dare**, у співвідношенні з іменниками **remedia**, **medicamenta** тощо, а також в окремих культурно маркованих виразах: *salutem dare (reddere)* (Cic. De or. 1, 32; Sest. 122) – *дарувати кому-небудь життя*; *salutis causa (medici) tristiora remedia adhibent* (Liv. 43.40.3) – *заради збереження життя (лікари) вживають сильніші засоби*; *saluos consules esse* (Liv. 27.51.4) – *консули живі*; *littera salutaris* (Cic. Mil. 6) – *рятівний лист*; *digitus salutaris* (Suet. Aug. 80, 1) – *вказівний палець (рятівний)*.

Група сем «ушанування» є семантично спорідненою з **групою сем «благополуччя»**.

Сема «побажання благополуччя (добра, здоров'я) у формулах етикету», яка не є формальним привітанням, а має модальність широго бажання добробуту й здоров'я, виражається лексемою **salveo**, що співвідноситься з іменниками та займенниками у вокативі: *salutem vale, mi Tiro, vale, vale et salve. Lepta tibi salutem dicit et omnes. Vale* (Cic. Fam. 16.4.4). – *Будь здоровим, мій Тироне, будь здоровим і неушкодженим. Лепта разом з усіма шле тобі привітання. Будь здоровий*.

Сема «привітання (з модальним відтінком захоплення, задивування чимось, почуття радості від побаченого, згаданого)» з'являється в дієслові **salveo** у співвіднесенні з іменниками у вокативі на позначення неживих об'єктів: *salve, o venusta Sirmio* (Catul. 31.12) – *вітаю, прекрасний Серміоне (нівострів)*; *Erlis patria, salve* (Pl. Bacch. 170) – *вітаю тебе, вітчизно хазяїв*.

Сему «привітання/прощання як форма етикету» має дієслово **salveo**, коли співвідноситься з іменником (займенником) у вокативі; іменник **salus** у функції об'єкта до дієслів **dico**, **do**, **nuntio**, **jubeo** (передавати вітання); дієслово **consaluto** з додатками – назвами осіб: *sedulus occurrat nautae, dictaque salute, // quid veniat, quaeram, quisve quibusve locis* (Ov. Tr. 3. 12. 33). – *Уважний, я підбіжу до моряка і, привітавши, спитаю, чому він прийшов, і хто він, і з яких місць*. Periplectomenus: *Hic noster architectus. Acrotelutium: Salve, architecte. Paestrio: Salva sis. sed dic mihi, ecquid hic te oneravit praecceptis?* (Pl. Mil. 901–902) – *Періплектомен: Це наш архітектор. Акротелевтіон: Вітаю, архітекторе! Палестріон: Ну, вітаю й тебе, а скажи-но мені, він багато вчив тебе? Qui cum inter se <...> amicissime consalutassent <...> Crassus <...> inquit <...>* (Cic. De or. 2, 13) – *Коли вони <...> щонайдружніше привітали один одного <...> Крас <...> сказав <...>*.

Сему «прощання» дієслово має у поєднанні з *vale*: *vale atque salve* (Pl. Capt. 744) – *бувай здоров і прощай*.

Сема «вияв глибокої пошани, почестей» експлікується у поєднанні дієслова **saluto**, іменника **salutatio** з іменниками у функції об'єкта на позначення осіб, що обіймають високі державні посади – *imperator*, *consul*, *praetor*, *propraetor*, *magister* та інші, мають особливі заслуги перед державою – *debellator*, *superator*, *triumphator*, *victor*, відомих політичних, культурних діячів: *non salutabant modo uniuersi circumfusi, sed contingere pro se quisque uictrices dextras consulum cupientes* (Liv. 28.9.6). – *Ті,*

хто зібралися навколо, не лише вітали їх: кожен хотів доторкнутися до переможної десниці консулів. Ubi salutatio defluxit, litteris te involvo (Cic. Fam. 9.20.3). – *Як тільки привітання закінчилось, я поринув у літературні заняття*.

Сему «ушанування пам'яті померлих» має дієслово **salveo** в поєднанні з іменниками у функції суб'єкта **cinis, fatum, caedes, funus**: *salve, sancte parens: iterum salve, recepti // nequiquam cineres, animaeque umbraeque paternae* (Verg. A.5.78) – *Вітаю, святій батьку, ще раз вітаю даремно врятований прах твої, батькові міні і душі*.

Сему «поклоніння богам, ідолам» має слово **saluto** у співвідношенні з іменниками **deus, idolon, staculum, signum, simulacrum**, власними іменами богів, божеств: *signa manus dextras ostendunt attenuari // Saepe salutantum tactu* (Lucr. 1.318). – *І праві руки у статуї постійно худіють від припадання до них (від доторкання тих, хто вишановує)*.

Сполучуваність лексеми *salus* показала, що SALUS властиві насамперед онтологічні характеристики (*salus est, salus non est, nulla salus est*), фінальні характеристики (*pro salute, causa salutis, ad salutem*), об'єктно-адресатні характеристики (*salutem dare*), характеристика належності (*mea salus*), характеристика релятивності (*salus rei publicae, salus corporis*); натомість SALUS не має якісних, оцінних, процесуальних характеристик: SALUS не є амбівалентним, не може бути хорошим чи поганим, воно є ідеальним, благом, вершиною людського існування, в нього експліцитно закладена позитивна якісно-оцінна характеристика, до нього можна і треба прагнути; це стан, який або існує, або не існує, а людина чи частини її тіла, чи група осіб можуть перебувати або не перебувати в цьому стані.

Висновки. Аналіз синтагматики слів, які вербалізують субконцепт SALUS, дав змогу визначити, що інтегрованою семою цього субконцепту є «брак впливу негативних фізичних чинників». Змоделюємо семантичне поле субконцепту SALUS, в основу якого покладено принцип семантичної близькості/віддаленості від інтегрованої семи та частотність набуття певних значень номенів концепту.

Ядро семантичного поля субконцепту SALUS становлять семи, які цілковито дублюють інтегровану сему: «набуття здорового стану/одужання»; «стан здоров'я тіла загалом та частин тіла»; «стан гарного самопочуття»; «благополуччя людини»; «благополуччя народу».

Приядерну зону становлять семи, в яких яскраво виявляється інтегрована сема, однак вона має певні семантичні звуження або розширення: «цілющі властивості, цілющі функції»; «користь для здоров'я»; «лікування»; «порятунок, спасіння життя»; «збереження життя».

До ближньої периферії належать семи, в яких інтегрована сема набула ознак вторинної номінації: «стан задоволення, приємний стан»; «порятунок від неприємностей»; «неушкодженість».

До дальньої периферії входять семи, які втратили зв'язок з інтегрованою семою: «ушанування»; «побажання благополуччя (добра, здоров'я) у формулах етикету»; «вітання з модальним відтінком захоплення, задивування чимось, почуття радості від побаченого, згаданого»; «привітання/прощання як норма етикету»; «вияв глибокої пошани, почестей»; «ушанування пам'яті померлих»; «поклоніння богам, ідолам».

Перспективу подальших наукових розвідок логічно вбачаємо в аналізі синтагматичних зв'язків лексем-вербалізаторів інших субконцептів концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові.

Література:

1. Васильев В.П. Концепт та інтерпретаційні компоненти словесного значення. Єкатеринбург, 2005. С. 43–51.
2. Лінгвістичний енциклопедичний словник / за ред. В.М. Ярцевой. Москва : Радянська енциклопедія, 1990. 672 с. URL: <http://tapemark.narod.ru/les/447d.html>
3. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі. *Вісник Харківського національного університету. Серія "Романо-германська філологія"*. 2006. № 725. С. 9–12.
4. Попова З.Д., Стернін Й.А. Поняття «концепт» в лінгвістичних дослідженнях. Воронеж, 2000. 30 с.

Mylyk O. Syntagmatic relations of words representing the subconcept SALUS in the Latin language

Summary. Encountering the present-day problems of modern linguistics, it has become obvious that the study of the national specifics of linguistic and speech phenomena are being widely under research. Thus, the close connection with the categories of mental, ideological, axiological orders makes it possible to refer the concept HEALTH to the key concepts of culture being quite necessary for those who study language and culture. The article aims to contribute to the study of a new segment of linguistic and conceptual pictures of the ancient Romans, to the further study of the mechanisms of verbalization of the linguistic picture of the world, primarily by lexical language level, as well as to the integrated description of the one the most culturally important concepts of ancient Roman ethnic consciousness. It is through the prism of syntagmatics, a universal way of studying concepts that enables updating conceptual information to the extent

involved in the classification units of language, we have almost accurately revealed the features of the linguistic manifestation of existential phenomena to which the concept HEALTH belongs. The meaning of the concept HEALTH is explained through the extended syntagmatic connections of the words representing the subconcept SALUS. Thus, to identify insufficiently covered aspects of the concept HEALTH analysis in the Latin language, namely the definition of additional cognitive features, the article applies to a deeper analysis of the syntagmatic connections of the words representing the one of the three studied subconcepts – SALUS. The article focuses mainly on the analysis of syntagmatic relations of words representing the subconcept SALUS in the Latin language. It gives a deep insight into a better understanding of different semes combinations that have also resulted in accurate defining of the integrated seme and made it possible to better analyze the ability of the lexeme salus to be combined in different contexts. It all has provided us with the possibility to determine the inherent characteristics of the subconcept under research. Also, the article outlines the semantic field of the subconcept SALUS, its core and core area as well as its near and far peripheries. Due to the revealed results, some additional cognitive features for a more detailed analysis of the concept HEALTH in the Latin language have been identified. The analysis of syntagmatic connections of words representing other subconcepts of the concept HEALTH in the Latin language can fairly serve as a prospect of further scientific researches.

Key words: Latin language, subconcept SALUS, syntagmatics, semantic field, core and core area of the semantic field, near and far peripheries of the semantic field.